

## atha rāja-vidyā-rāja-guhya-yogo nāma

### navamo'dhyāyaḥ

(śāṅkara-bhāṣyaḥ)

aṣṭame nādy-ādi-dvāreṇa dhāraṇā-yogaḥ saḡuṇa uktaḥ | tasya ca phalam agny-arcir-ādi-krameṇa kālāntare brahma-prāpti-lakṣaṇam evānāvṛtti-rūpaṁ nirdiṣṭam | tatrānenaiva prakāreṇa mokṣa-prāpti-phalam adhigamyate, nānyathā iti tad āśaṅkā-vyāvivartayaṣayā śrī-bhagavān uvāca –

idam tu te guhyatamaṁ pravakṣyāmy anasūyave |  
jñānaṁ vijñāna-sahitaṁ yaj jñātvā mokṣyase'subhāt ||1||

idam brahma-jñānaṁ vakṣyamāṇam uktaṁ ca pūrveṣu adhyāyeṣu, tat buddhau saṁnidhīkr̥tya idam ity āha | tu-śabdo viśeṣa-nirdhāraṇārthaḥ | idam eva tu samyag-jñānaṁ sāksāt mokṣa-prāpti-sādhanam [vāsudevaḥ sarvam iti](#) [Gītā 7.12], [ātmaivedaṁ sarvam](#) [ChāU 7.25.2] [ekam evādvitīyam](#) [ChāU 6.2.1] ity ādi-śruti-smṛtibhyaḥ | nānyat, [atha te ye'nyathāto vidur anya-rājānas te kṣayya-lokā bhavanti](#) [ChāU 7.25.2] ity ādi-śrutibhyaś ca | te tubhyaṁ guhyatamaṁ gopyatamaṁ pravakṣyāmi kathayaṣyāmy anasūyave'sūyā-rahitāya | kiṁ tat ? jñānaṁ | kiṁ-viśiṣṭam ? vijñāna-sahitam anubhava-yuktam, yaj jñātvā prāpya mokṣyase 'subhāt saṁsāra-bandhanāt ||9.1||

--o)0(o--

tac ca –

rāja-vidyā rāja-guhyaṁ pavitraṁ idam uttamaṁ |  
pratyakṣāvagamaṁ dharmyaṁ susukhaṁ kartum avyayam ||2||

rāja-vidyā vidyānām rājā, dīpty-atiśayavattvāt | dīpyate hīyam atiśayena brahma-vidyā sarva-vidyānām | tathā rāja-guhyaṁ guhyānām rājā | pavitraṁ pāvanaṁ idam uttamaṁ sarveṣāṁ pāvanānām śuddhi-kāraṇam brahma-jñānaṁ utkr̥ṣṭatamaṁ | aneka-janma-sahasra-saṁcitam api dharmādharmaḍi sa-mūlam karma kṣaṇa-mātrād eva bhaṣmīkarotīty atah kiṁ tasya pāvanatvaṁ vaktavyam ? kiṁ ca – pratyakṣāvagamaṁ pratyakṣeṇa sukhāder ivāvagamaḡ yasya tat pratyakṣāvagamam | aneka-guṇavato'pi dharmā-viruddhatvaṁ dr̥ṣṭam, na tathātma-jñānaṁ dharmā-virodhi, kiṁtu dharmyaṁ dharmād anapetaḡ | evam api, syād duḥkha-saṁpādyam ity ata āha – susukhaṁ kartum, yathā ratna-viveka-vijñānaḡ | tatrālpāyāsānām anyeṣāṁ karmaṇām sukha-saṁpādyānām alpa-phalatvaṁ duṣkaraṇām ca mahā-phalatvaḡ dr̥ṣṭam iti, idam tu sukha-saṁpādyatvāt phala-kṣayāt vyetīti prāpte, āha – avyayam iti | nāsyā phalataḥ karmavat vyayo'stīty avyayam | atah śraddheyam ātma-jñānaḡ ||9.2||

--o)0(o--

ye punaḥ –

**āsraddadhānāḥ puruṣā dharmasyāśya paramtapa |  
aprāpya mām nivartante mṛtyu-saṁsāra-vartmani ||3||**

āsraddadhānāḥ śraddhā-virahitā ātma-jñānasya dharmasyāśya svarūpe tat-phale ca nāstikāḥ  
pāpa-kāriṇaḥ, asurāṇām upaniṣadaṁ deha-mātrātma-darśanam eva pratipannāḥ | asuṭṛpaḥ  
pāpāḥ puruṣā āsraddadhānāḥ | paramtapa ! aprāpya mām parameśvaram, mat-prāptau  
naivāśaṅketi mat-prāpti-mārga-bheda-bhakti-mātram apy aprāpya ity arthaḥ | nivartante  
niścayena vartante | kva ? – mṛtyu-saṁsāra-vartmani mṛtyu-yuktaḥ saṁsāro mṛtyu-saṁsāras,  
tasya vartma naraka-tiryag-ādi-prāpti-mārgaḥ, tasminn eva vartanta ity arthaḥ ||9.3||

--o)0(o--

stutyārjunam abhimukhīkṛtyāha –

**mayā tatam idaṁ sarvaṁ jagad avyakta-mūrtinā |  
mat-sthāni sarva-bhūtāni na cāhaṁ teṣv avasthitaḥ ||4||**

mayā mama yaḥ paro bhāvas tena tataṁ vyāptam sarvam idaṁ jagad avyakta-mūrtinā | na  
vyaktā mūrṭiḥ svarūpaṁ yasya mama so'ham avyakta-mūrtis tena mayāvyakta-mūrtinā,  
karaṇāgocara-svarūpeṇety arthaḥ | tasmin mayy avyakta-mūrtau sthitāni mat-sthāni, sarva-  
bhūtāni brahmādīni stamba-paryantāni | na hi nirātmakaṁ kiṁcit bhūtaṁ  
vyavahārāyāvakaḥ | ato mat-sthāni mayātmanā ātmavattvena sthitāni | ato mayi sthitānity  
ucyante | teṣāṁ bhūtānām aham evātmā ity atas teṣu sthita iti mūḍha-buddhīnām avabhāsate |  
ato bravāmi – na cāhaṁ teṣu bhūteṣv avasthitaḥ | mūrtavat saṁśleṣābhāvena ākāśasyāpy  
antaratamo hy aham | na hy asaṁsargi vastu kvacit ādheya-bhāvenāvasthitaṁ bhavati ||9.4||

--o)0(o--

ata evāsaṁsargitvān mama –

**na ca mat-sthāni bhūtāni paśya me yogam aiśvaram |  
bhūta-bhṛn na ca bhūta-stho mamātmā bhūta-bhāvanaḥ ||5||**

na ca mat-sthāni bhūtāni brahmādīni | paśya me yogam yuktim ghaṭānam me mama aiśvaram  
īśvarasyemam aiśvaram, yogam ātmano yāthātmyam ity arthaḥ | tathā ca śrutir asaṁsargitvād  
asaṅgatāṁ darśayati – [asaṅgo na hi sajjate](#) [BAU 3.9.26] iti | idaṁ cāścaryam anyat paśya –  
bhūta-bhṛd asaṅgo'pi san bhūtāni bibharti | na ca bhūta-sthaḥ | yathoktena nyāyena  
darśitatvāt bhūta-sthatvānupapatteḥ | katham punar ucyate'sau mamātmēti ? vibhajya dehādi-  
saṅghātaṁ tasminn ahamkāram adhyāropya loka-buddhim anusaran vyapadiśati mamātmēti,  
na punar ātmana ātmānya iti lokavad ajānan | tathā bhūta-bhāvāno bhūtāni bhāvayaty  
utpādayati vardhayatīti vā bhūta-bhāvanaḥ ||9.5||

--o)0(o--

yathoktena śloka-dvayenoktam artham drṣṭantenopapādayann āha –

**yathākāśa-sthito nityam vāyuḥ sarvatra-go mahān |  
tathā sarvāṇi bhūtāni mat-sthānīty upadhāraya ||6||**

yathā loke ākāśa-sthita ākāśe sthito nityam sadā vāyuḥ sarvatra gacchatīti sarvatra-go mahān  
parimāṇataḥ, tathā ākāśavat sarva-gate mayy asaṁśleṣeṇaiva sthitanīty evam upadhāraya  
vijānīhi ||9.6||

--o)0(o--

evam vāyur ākāśe iva mayi sthitāni sarva-bhūtāni sthiti-kāle | tāni –

**sarva-bhūtāni kaunteya prakṛtiṁ yānti māmikām |  
kalpa-kṣaye punas tāni kalpādaḥ visṛjāmy aham ||7||**

sarva-bhūtāni kaunteya prakṛtiṁ triguṇātmikām aparām nikṛṣṭam yānti māmikām madiyām  
kalpa-kṣaye pralaya-kāle | punar bhūyas tāni bhūtāni utpatti-kāle kalpādaḥ visṛjāmi  
utpādayāmy aham pūrvavat ||9.7||

--o)0(o--

evam avidyā-lakṣaṇām –

**prakṛtiṁ svām avaṣṭabhya visṛjāmi punaḥ punaḥ |  
bhūta-grāmam imam kṛtsnam avaśam prakṛter vaśāt ||8||**

prakṛtiṁ svām svīyām avaṣṭabhya vaśīkṛtya visṛjāmi punaḥ punaḥ prakṛtito jātam bhūta-  
grāmam bhūta-samudāyam imam vartamānam kṛtsnam avaśam asvatantram | avidyādi-doṣaiḥ  
paravaśīkṛtam | prakṛter vaśāt svabhāva-vaśāt ||9.8||

--o)0(o--

tarhi tasya te parameśvarasya bhūta-grāmam imam viśamaṁ vidadhataḥ, tan-nimittābhyām  
dharmādharmaḥ sambandhaḥ syād itīdam āha bhagavān –

**na ca mām tāni karmāṇi nibadhnanti dhanamjaya |  
udāsīnavad āsīnam asaktam teṣu karmasu ||9||**

na ca mām īśvaram tāni bhūta-grāmasya viśama-sarga-nimittāni karmāṇi nibadhnanti  
dhanamjaya | tatra karmaṇām asaṁbandhitve kāraṇam āha – udāsīnavat āsīnam yathā udāsīna  
upekṣakaḥ kaścit tadvad āsīnam ātmano'vikriyatvāt | asaktam phalāsaṅga-rahitam, abhimāna-  
varjitam, aham karomīti teṣu karmasu | ato'nyasyāpi kartṛtvābhimānābhāvaḥ

phalāsaṅgābhāvaś cāsaṁbandha-kāraṇam, anyathā karmabhir badhyate mūḍhaḥ kośa-kāravat ity abhiprāyaḥ ||9.9||

--o)0(o--

tatra bhūta-grāmam imaṁ viśrjāmy udāsīnavat āsīnam iti ca viruddham ucyate, iti tat-parihārārtham āha –

**mayādhyakṣeṇa prakṛtiḥ sūyate sa-carācaram |  
hetunānena kaunteya jagat viparivartate ||10||**

mayādhyakṣeṇa sarvato dṛśi-mātra-svarupeṇāvīkriyātmanādhyakṣeṇa mayā, mama māyā triguṇātmikāvidyā-lakṣaṇā prakṛtiḥ sūyate utpādayati sa-carācaram jagat | tathā ca mantra-varṇaḥ –

[eko devaḥ sarva-bhūteṣu gūḍhaḥ](#)  
[sarva-vyāpī sarva-bhūtāntarātmā |](#)  
[karmādhyakṣaḥ sarva-bhūtādhivāsaḥ](#)  
[sākṣī cetā kevalo nirguṇaś ca || \[ŚvetU 6.11\] iti |](#)

hetunā nimittenānenādhyakṣatvena kaunteya jagat sa-carācaram vyaktāvvyaktātmakam viparivartate sarvāvasthāsu | dṛśi-karmatvāpatti-nimittā hi jagataḥ sarvā pravṛttiḥ – aham idaṁ bhokṣye, paśyāmīdam, śṛṇomīdam, sukham anubhavāmi, duḥkham anubhavāmi, tad-artham idaṁ kariṣye, idaṁ jñāsyāmi, ity ādyāvagati-niṣṭhāvagaty-avasānaiva | [yo asyādhyakṣaḥ parame vyoman](#) [Rk 8.7.17.7, TaittB 2.8.9] ity ādayaś ca mantrā etam artham darśayanti | tataś caikasya devasya sarvādhyakṣa-bhūta-caitanya-mātrasya paramārthataḥ sarva-bhogānabhisāmbandhino'nyasya cetanāntarasyābhāve bhoktur anyasyābhāvāt | kim-nimitteyaṁ sṛṣṭir ity atra praśna-prativacane'nupapanne, [ko addhā veda ka iha pravocat | kuta ājātā kuta iyaṁ viśrṣṭiḥ](#) [Rk 8.7.17.8] ity ādi-mantra-varṇebhyaḥ | darśitam ca bhagavatā – [ajñānenāvṛtam jñānam tena muhyanti jantavaḥ](#) [Gītā 5.15] iti ||9.10||

--o)0(o--

evam mām nitya-śuddha-buddham ukta-svabhāvam sarvajñam sarva-jantūnām ātmānam api santam –

**avajānanti mām mūḍhā mānuṣīm tanum āśritam |  
param bhāvam ajānanto mama bhūta-maheśvaram ||11||**

avajānanti avajñām paribhavam kurvanti mām mūḍhā avivekinaḥ | mānuṣīm manuṣyasāmbandhinīm tanum deham āśritam, manuṣyadehena vyavaharantamity etat, param prakṛtaṁ bhāvam param ātma-tattvam ākāśa-kalpam ākāśād apy antaratamam ajānanto mama bhūta-maheśvaram sarva-bhūtānām mahāntam īśvaram svātmānam | tataś ca tasya mamāvajñāna-bhāvanena āhatās te varākāḥ ||9.11||

--o)0(o--

katham ? –

**moghāsā mogha-karmāṇo mogha-jñānā vicetasah |  
rākṣasīm āsurīm caiva prakṛtiṁ mohinīm śritāḥ ||12||**

moghāsā vrthā āśā āśiṣo yeṣām te moghāsāḥ | tathā mogha-karmāṇo yāni cāgnihotrādīni tair  
anuṣṭhīyamānāni karmāṇi tāni ca, teṣām bhagavat-paribhavāt, svātma-bhūtasyāvajñānāt  
moghāny eva niṣphalāni karmāṇi bhavantīti mogha-karmāṇaḥ | tathā mogha-jñānā mogham  
niṣphalam jñānam yeṣām te mogha-jñānāḥ, jñānam api teṣām niṣphalam eva syāt | vicetaso  
vigata-vivekāś ca te bhavantīty abhiprāyaḥ | kim ca – te bhavanti rākṣasīm rakṣasām prakṛtiṁ  
svabhāvam āsurīm asurāṇām ca prakṛtiṁ mohinīm moha-karīm dehātma-vādinīm śritāḥ  
āśritāḥ, | chindhi, bhindhi, piba, khāda, parasvam apahara, ity evam vadana-śilāḥ krūra-  
karmāṇo bhavantīty arthaḥ | [asuryā nāma te lokāḥ](#) [ĪśaU 3] iti [śruteḥ](#) ||9.12||

--o)0(o--

ye punaḥ śraddadhānā bhagavad-bhakti-lakṣaṇe mokṣa-mārge pravṛttāḥ –

**mahātmānas tu mām pārtha daivīm prakṛtiṁ āśritāḥ |  
bhajanty ananya-manaso jñātvā bhūtādim avyayam ||13||**

mahātamānas tv akṣudra-cittāḥ mām īśvaram pārtha daivīm devānām prakṛtiṁ śama-dama-  
dayā-śraddhādi-lakṣaṇām āśritāḥ santo bhajanti sevante'nanya-manaso'nanya-cittā jñātvā  
bhūtādim bhūtānām viyad-ādīnām prāṇinām cādim kāraṇam avyayam ||9.13||

--o)0(o--

katham ? –

**satataṁ kīrtayanto mām yatantaś ca dṛḍha-vratāḥ |  
namasyantaś ca mām bhaktyā nitya-yuktā upāsate ||14||**

satataṁ sarvadā bhagavantaṁ brahma-svarūpaṁ mām kīrtayantaḥ, yatantaś ca  
indriyopasaṁhāra-śama-dama-dayāhimsādi-lakṣaṇair dharmair prayatantaś ca, dṛḍha-vratā  
dṛḍham sthiram acālyam vrataṁ yeṣām te dṛḍha-vratā namasyantaś ca mām hṛdayeṣāyam  
ātmānam bhaktyā nitya-yuktāḥ santa upāsate sevante ||9.14||

--o)0(o--

te kena kena prakāreṇa upāsate ity ucyate –

**jñāna-yajñena cāpy anye yajanto mām upāsate |**

ekatvena pṛthaktvena bahudhā viśvato-mukham ||15||

jñāna-yajñena jñānam eva bhagavad-viśayaṃ yajñas tena jñāna-yajñena, yajantaḥ pūjayantaḥ  
mām īśvaram cāpy anye'nyām upāsanām parityajyopāsate | tac ca jñānam – ekatvenaikam eva  
paraṃ brahmeti paramārtha-darśanena yajanta upāsate | keci ca pṛthaktvena āditya-  
candrādi-bhedena sa eva bhagavān viṣṇur avasthita ity upāsate | kecit bahudhāvasthitaḥ sa  
eva bhagavān sarvato-mukho viśva-rūpa iti taṃ viśva-rūpaṃ sarvato-mukhaṃ bahudhā bahu-  
prakāreṇopāsate ||9.15||

--o)0(o--

yadi bahubhiḥ prakārair upāsate, kathaṃ tvām eva upāsata iti | ata āha –

aham kratuḥ aham yajñāḥ svadhāham aham auśadham |  
mantra'ham aham evājyam aham agniḥ aham hutam ||16||

aham kratuḥ śrauta-karma-bhedo'ham eva | aham yajñāḥ smārtaḥ | kiṃ ca svadhānam aham,  
pitṛbhyo yad dīyate | aham auśadham sarva-prāṇibhir yat adyate tat auśadha-śabda-śabditam  
vrihi-yavādi-sādhāraṇam | athavā svadhēti sarva-prāṇi-sādhāraṇam annam, auśadham iti  
vyādhy-upaśamanārthaṃ bheśajam | mantra'ham, yena pitṛbhyo devatābhyaś ca havir dīyate |  
aham eva ājyam haviś ca | aham agniḥ, yasmin hūte haviḥ so'gnir aham | aham hutam havana-  
karmaś ca ||9.16||

--o)0(o--

kiṃ ca –

pitāham asya jagato mātā dhātā pitāmahaḥ |  
vedyam pavitram omkāra ṛk sāma yajur eva ca ||17||

pitā janayitāham asya jagataḥ, mātā janayitrī, dhātā karma-phalasya prāṇibhyo vidhātā,  
pitāmahaḥ pituḥ pitā, vedyam veditavyam, pavitraṃ pāvanam omkāraḥ, ṛk sāma yajue eva  
ca ||9.17||

--o)0(o--

kiṃ ca –

gatir bhartā prabhuḥ sāksī nivāsaḥ śaraṇam suhṛt |  
prabhavaḥ pralayaḥ sthānam nidhānam bījam avyayam ||18||

gatiḥ karma-phalam, bhartā poṣṭā, prabhuḥ svāmī, sāksī prāṇinām kṛtākṛtasya, nivāso yasmin  
prāṇino nivasanti, śaraṇam ārtānām, prapannānām ārti-haraḥ | suhṛt pratyupakārānapekṣaḥ  
sann upakārī, prabhava utpattir jagataḥ, pralayaḥ praliyate'smin iti, tathā sthānam tiṣṭhaty  
asminn iti, nidhānam nikṣepaḥ kālāntaropabhogyam prāṇinām, bījam praroha-kāraṇam

praroha-dharminām, avyayaṁ yāvat-samsāra-bhāvitvāt avyayam, na hy abījaṁ kimcit  
prarohati | nityaṁ ca praroha-darśanād bija-samtatir na vyetīti gamyate ||9.18||

--o)0(o--

kim ca –

**tapāmy aham ahaṁ varṣaṁ nigrhṇāmy utsṛjāmi ca |  
amṛtaṁ caiva mṛtyuś ca sad asac cāham arjuna ||19||**

tapāmy aham ādityo bhūtvā kaiścit raśmibhir ulbaṇaiḥ | ahaṁ varṣaṁ kaiścit raśmibhir  
utsṛjāmi | utsṛjya punar nigrhṇāmi kaiścit raśmibhir aṣṭabhir māsaiḥ punar utsṛjāmi prāvṛṣi |  
amṛtaṁ caiva devānām, mṛtyuś ca martyānām | sad yasya yat sambandhitayā vidyamānaṁ tat,  
tad-viparītam asac caivāham arjuna | na punar atyantam evāsad bhagavān, svayaṁ kārya-  
kāraṇe vā sad-asatī ||9.19||

--o)0(o--

ye pūrvoktair nivṛtti-prakārair ekatva-prthaktvādi-vijñānair yajñair mām pūjayanta upāsate  
jñāna-vidaḥ, te yathā-vijñānaṁ mām eva prāpnuvanti | ye punar ajñāḥ kāma-kāmāḥ –

**traividyā mām somapāḥ pūta-pāpā  
yajñair iṣṭvā svar-gatiṁ prārthayante |  
te puṇyam āsādyā surendra-lokam  
āsnanti divyān divi deva-bhogān ||20||**

traividyā ṛg-yajuḥ-sāma-vido mām vasv-ādi-deva-rūpiṇaṁ somapāḥ somaṁ pibantīti  
somapāḥ, tenaiva soma-pānena pūta-pāpāḥ śuddha-kilbiṣāḥ, yajñair agniṣṭomādibhir iṣṭvā  
pūjayitvā svar-gatiṁ svarga-gamaṇaṁ svar eva gatiḥ svar-gatis tām, prārthayante | te ca  
puṇyaṁ puṇya-phalam āsādyā samprāpya surendra-lokaṁ śatakraṭoḥ sthānam āsnanti  
bhuñjate divyān divi bhavān aprākṛtān deva-bhogān devānām bhogān ||9.20||

--o)0(o--

**te taṁ bhuktvā svarga-lokaṁ viśālāṁ  
kṣīṇe puṇye martya-lokaṁ viśanti |  
evaṁ trayī-dharmam anuprapannā  
gatāgataṁ kāma-kāmā labhante ||21||**

te taṁ bhuktvā svarga-lokaṁ viśālāṁ vistīrṇaṁ kṣīṇe puṇye martya-lokaṁ viśanti āviśanti |  
evaṁ yathoktena prakāreṇa trayī-dharmaṁ kevalaṁ vaidikaṁ karmānuprapannā gatāgataṁ  
gataṁ cāgataṁ ca gatāgataṁ gamaṇāgamaṇaṁ kāma-kāmāḥ kāmān kāmāyanta iti kāma-kāmā  
labhante gatāgataṁ eva, na tu svātantryaṁ kvacil labhanta ity arthaḥ ||9.21||

--o)0(o--

ye punar niṣkāmāḥ samyag-darśinaḥ –

**ananyās cintayanto mām ye janāḥ paryupāsate |  
teṣām nityābhiyuktānām yoga-kṣemaṁ vahāmy aham ||22||**

ananyā apr̥thag-bhūtāḥ param devaṁ nārāyaṇam ātmatvena gatāḥ santaś cintayanto mām ye janāḥ samnyāsinaḥ paryupāsate, teṣām paramārtha-darśinām nityābhiyuktānām satatābhiyoginām yoga-kṣemaṁ yogo'prāptasya prāpaṇam kṣemas tad-rakṣaṇam tad-ubhayaṁ vahāmi prāpayāmy aham | [jñānī tv ātmaiva me matam](#) [Gītā 7.18] [sa ca mama priyaḥ](#) [Gītā 7.17] yasmād tasmāt te mamātma-bhūtāḥ priyās ceti |

nanv anyeṣām api bhaktānām yoga-kṣemaṁ vahaty eva bhagavān | satyaṁ vahaty eva | kimtv ayaṁ viśeṣaḥ – anye ye bhaktās te ātmārthaṁ svayam api yoga-kṣemaṁ ihante | ananya-darśinas tu nātmārthaṁ yoga-kṣemaṁ ihante | na hi te jīvite maraṇe vātmano grddhīm kurvanti | kevalam eva bhagavac-charaṇās te | ato bhagavān eva teṣām yoga-kṣemaṁ vahatīti ||9.22||

--o)0(o--

nanv anyāpi devatās tvam eva cet tad-bhaktās ca tvām eva yajante | satyam evam –

**ye'py anya-devatā-bhaktā yajante śraddhayānvitāḥ |  
te'pi mām eva kaunteya yajanty avidhi-pūrvakam ||23||**

ye'py anya-devatā-bhaktā anyāsu devatāsu bhaktā anya-devatā-bhaktāḥ santo yajante pūjayanti śraddhayā āstikya-buddhyānvitā anugatāḥ, te'pi mām eva kaunteya yajanty avidhi-pūrvakam avidhir ajñānaṁ tat-pūrvakam yajanta ity arthaḥ ||9.23||

--o)0(o--

kasmāt te'vidhi-pūrvakam yajanta ity ucyate | yasmāt –

**aham hi sarva-yajñānām bhoktā ca prabhur eva ca |  
na tu mām abhijānanti tattvenātas cyavanti te ||24||**

aham hi sarva-yajñānām śrautānām smārtānām ca sarveṣām yajñānām devatātmatvena bhoktā ca prabhur eva ca | mat-svāmiko hi yajñāḥ, [adhiyajño'ham evātra](#) [Gītā 8.4] iti hy uktam | tathā na tu mām abhijānanti tattvena yathāvat | atas cāvidhi-pūrvakam iṣṭvā yāga-phalāc cyavanti pracyavante te ||9.24||

--o)0(o--

ye'py anya-devatā-bhakti-mattvenāvidhi-pūrvakam yajante, teṣām api yāga-phalam avaśyambhāvi | katham ? –



**yānti deva-vratā devān pitṛn yānti pitṛ-vratāḥ |  
bhūtāni yānti bhūtejyā yānti mad-yājino'pi mām ||25||**

yānti gacchanti deva-vratā deveṣu vratān niyamo bhaktiś ca yeṣān te deva-vratā devān yānti |  
pitṛn agniṣv āttādīn yānti pitṛ-vratāḥ śrāddhādi-kriyā-parāḥ pitṛ-bhaktāḥ | bhūtāni vināyaka-  
mātr-gaṇa-catur-bhaginyādīni yānti bhūtejyā bhūtānām pūjakāḥ | yānti mad-yājino mad-  
yajana-śilā vaiṣṇavā mām eva yānti | samāne'py āyāse mām eva na bhajante'jñānāt, tena te'ḥpa-  
phala-bhājo bhavantīty arthaḥ ||9.25||

--o)0(o--

na kevalam mad-bhaktānām anāvṛtti-lakṣaṇam ananta-phalam, sukhārādhanas cāham |  
katham ? –

**patraṁ puṣpaṁ phalaṁ toyam yo me bhaktyā prayacchati |  
tad aham bhakty-upahṛtam aśnāmi prayatātmanaḥ ||26||**

patraṁ puṣpaṁ phalaṁ toyam udakaṁ yaḥ me mahyam bhaktyā prayacchati, tat aham  
patrādi bhaktyā upahṛtam bhakti-pūrvakaṁ prāpitaṁ bhakty-upahṛtam aśnāmi gr̥hṇāmi  
prayatātmanaḥ śuddha-buddheḥ ||9.26||

--o)0(o--

yataḥ evam, ataḥ –

**yat karoṣi yad aśnāsi yaj juhoṣi dadāsi yat |  
yat tapasyasi kaunteya tat kuruṣva mad-arpaṇam ||27||**

yat karoṣi svataḥ prāptam, yad aśnāsi, yac ca juhoṣi havanam nirvartayasi śrautaṁ smārtaṁ  
vā, yad dadāsi prayacchasi brāhmaṇādibhyo hiraṇyānnājyādi, yat tapasyasi tapaś carasi  
kaunteya, tat kuruṣva mad-arpaṇam mat-samarpaṇam ||9.27||

--o)0(o--

evam kurvatas tava yat bhavati, tat sṛṇu –

**śubhāśubha-phalair evam mokṣyase karma-bandhanaiḥ |  
samnyāsa-yoga-yuktātmā vimukto mām upaiṣyasi ||28||**

śubhāśubha-phalaiḥ śubhāśubhe iṣṭāniṣṭe phale yeṣān tāni śubhāśubha-phalāni karmāni taiḥ  
śubhāśubha-phalaiḥ karma-bandhanaiḥ karmāny eva bandhanāni karma-bandhanāni taiḥ  
karma-bandhanair evam mad-arpaṇam kurvan mokṣyase | so'yam samnyāsa-yogo nāma,  
samnyāsaś cāsau mat-samarpaṇatayā karmatvād yogaś cāsāv iti, tena samnyāsa-yogena yukta

ātmāntaḥ-karaṇam yasya tava sa tvaṁ samnyāsa-yoga-yuktātmā san vimuktaḥ karma-bandhanair jivann eva patite cāsmin śarīre mām upaiśyasi āgamiśyasi ||9.28||

--o)0(o--

rāga-dveṣavāms tarhi bhagavān, yato bhaktān anuḡṛhṇāti, netarān iti tan na –

**samo'ham sarva-bhūteṣu na me dveṣyo'sti na priyaḥ |  
ye bhajanti tu mām bhaktyā mayi te teṣu cāpy aham ||29||**

samas tulyo'ham sarva-bhūteṣu | na me dveṣyo'sti na priyaḥ | agnivad aham – dūra-sthānām yathāgniḥ śītam nāpanayati, samīpam upasarpatām apanayati | tathāham bhaktān anuḡṛhṇāmi, netarān | ye bhajanti tu mām īśvaram bhaktyā mayi te – svabhāvata eva, na mama rāga-nimittam – vartante | teṣu cāpy aham svabhāvata eva varte, netareṣu | naitāvata teṣu dveṣo mam ||9.29||

--o)0(o--

sṛṇu mad-bhakter māhātmyam –

**api cet sudurācāro bhajate mām ananya-bhāk |  
sādhur eva sa mantavyaḥ samyag vyavasito hi saḥ ||30||**

api cet yady api sudurācāraḥ suṣṭhu durācāro'tiva kutsitācāro'pi bhajate mām ananya-bhāk ananya-bhaktiḥ san, sādhur eva samyag-vṛtta eva sa mantavyo jñātavyaḥ | samyag yathāvad vyavasito hi saḥ, yasmāt sādhu-niścayaḥ saḥ ||9.30||

--o)0(o--

utsṛjyaś ca bāhyām durācāratām antaḥ samyag-vyavasāya-sāmarthyāt –

**kṣipram bhavati dharmātmā śaśvac-chāntim nigacchati |  
kaunteya pratijānīhi na me bhaktaḥ praṇaśyati ||31||**

kṣipram śīghram bhavati dharmātmā dharmā-citta eva | śaśvan nityam śāntim copaśamam nigacchati prāpnoti | sṛṇu paramārtham, kaunteya pratijānīhi niścitām pratijñām kuru, na me mama bhakto mayi samarpitāntarātmā mad-bhakto na praṇaśyatīti ||9.31||

--o)0(o--

kiṁ ca –

**mām hi pārtha vyapāśritya ye'pi syuḥ pāpa-yonayaḥ |  
striyo vaiśyās tathā śūdrās te'pi yānti parām gatim ||32||**

mām hi yasmāt pārtha vyapāsritya mām āśrayatvena grhītvā ye'pi syuḥ pāpa-yonayaḥ pāpā  
yonir yeṣām te pāpa-yonayaḥ syur bhaveyuh | pāpa-yonayaḥ pāpā yonir yeṣām te pāpa-  
yonayaḥ pāpa-janmānaḥ | ke te ? ity āha –striyo vaiśyās tathā śūdrās te'pi yānti gacchanti  
parām prakṛṣṭām gatim ||9.32||

--o)0(o--

**kiṁ punar brāhmaṇāḥ puṇyā bhaktā rājarṣayas tathā |  
anityam asukhaṁ lokam imaṁ prāpya bhajasva mām ||33||**

kiṁ punar brāhmaṇāḥ puṇyāḥ puṇya-yonayo bhaktā rājarṣayas tathā rājānās ca te ṛṣayaś ceti  
rājarṣayaḥ | yata evam, ato'nityam kṣaṇa-bhaṅguram asukhaṁ ca sukha-varjitam imaṁ lokam  
manuṣya-lokaṁ prāpya puruṣārtha-sādhanam durlabham manuṣyatvam labdhvā bhajasva  
sevasva mām ||9.33||

--o)0(o--

katham ? –

**man-manā bhava mad-bhakto mad-yājī mām namaskuru |  
mām evaiṣyasi yuktvaivam ātmānam mat-parāyaṇaḥ ||34||**

mayi vāsudeve mano yasya tava sa tvam man-manā bhava | tathā mad-bhakto bhava | mad-  
yājī mad-yajana-śīlo bhava | mām eva ca namaskuru | mām eveśvarasyāgamisyasi yuktvā  
samādhāya cittam | evam ātmānam mām aham hi sarveṣām bhūtānām ātmā parā ca gatiḥ  
param ayanam tam mām evambhūtam eṣyastīty atītena padena sambandhaḥ | mat-parāyaṇaḥ  
sann ity arthaḥ ||9.34||

iti śrīmat-paramahaṁsa-parivrājakācāryasya śrī-govinda-bhagavat-pūjya-pāda-  
śiṣyasya śrīmac-chaṅkara-bhagavataḥ kṛtau śrīmad-bhagavad-gītā-bhāṣye  
rāja-vidyā-rāja-guhya-yogo nāma navamo'dhyāyaḥ  
||9||